

Spis treści

<i>Wstęp</i>	7
--------------------	---

Rozdział I

Opieka nad dzieckiem osieroconym w literaturze

1. Rys historyczny opieki nad dzieckiem	10
2. Rodzina współczesna i jej problemy	17
2.1. Typy rodzin i model rodzin współczesnych	20
2.2. Struktura i funkcje rodziny – prawidłowości i zakłócenia	23
2.3. Kierunki przemian rodziny na przełomie wieków XX i XXI	28
2.4. Zagrożenia i kryzys współczesnej rodziny	34
2.5. Dziecko w rodzinie dysfunkcyjnej i patologicznej	39
3. Sieroctwo społeczne	42
3.1. Pojęcie i rodzaje sieroctwa społecznego	42
3.2. Przyczyny sieroctwa społecznego	45
3.3. Rozmiary sieroctwa społecznego	48
3.4. Skutki sieroctwa społecznego	50
4. Potrzeby psychiczne sierot społecznych i możliwości ich zaspokajania	52
4.1. Pojęcie i rodzaje potrzeb psychicznych	52
4.2. Potrzeby dzieci osieroconych	53
4.3. Potrzeby sierot społecznych i ich specyfika	55
4.4. Skutki niezaspokojenia potrzeb psychicznych	58

Rozdział II

Formy kompensacji sieroctwa

1. Rodzinne formy opieki całkowitej	60
1.1. Adopcja	60
1.2. Rodzina zastępcza	75
1.3. Rodzinne Domy Dziecka	86
1.4. Wioski dziecięce	95

2. Instytucjonalne formy opieki nad dzieckiem osieroconym	101
2.1. Policyjne Izby Dziecka	101
2.2. Pogotowie opiekuńcze	109
2.3. Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze	120
2.4. Dom dziecka	126
2.5. Ośrodek szkolno-wychowawczy	137
2.5. Ogniska wychowawcze	143

Rozdział III

Wychowawca – opiekun

1. W poszukiwaniu wzorca wychowawcy – opiekuna	147
2. Wzór osobowy pedagoga w opinii klasyków teorii i praktyki wychowawczej.....	150

Rozdział IV

Analiza wyników badań

1. Podstawowe założenia metodologiczne badań własnych	160
2. Przyczyny sieroctwa społecznego	161
3. Rozmiary sieroctwa społecznego	162
4. Osoby sprawujące opiekę nad dzieckiem osieroconym oraz motyw podjęcia obowiązków rodzicielskich	162
5. Stopień zaspokojenia potrzeb dzieci osieroconych	163
6. Czynniki ułatwiające i utrudniające oddziaływania opiekuńczo- wychowawcze osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem	164
<i>Podsumowanie</i>	166
BIBLIOGRAFIA	171
ANEKS	187

Wstęp

Powszechnie przyjmuje się, iż rodzina naturalna jest najlepszym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym, wszakże pod warunkiem, że spełnia ona w sposób właściwy swoje funkcje. W przeciwnym wypadku mamy do czynienia z rodziną dysfunkcyjną (nie spełnia należycie swoich funkcji) lub patologiczną (przestała wypełniać wszystkie funkcje). Taka sytuacja wymaga interwencji i ochrony dziecka przed złymi zjawiskami istniejącymi w rodzinie i umieszczenia go w środowisku zastępczym. Pojawia się więc problem sieroctwa społecznego i szukania dróg jego kompensacji.

Sieroctwo społeczne to nie tylko problem pedagogiczny, ale w równym stopniu także społeczny, ekonomiczny, psychologiczny i socjologiczny. Jego rozmiary wciąż rosną, a przyczyny (makrospołeczne i mikrospołeczne) nie znikają. Stąd istnieje konieczność ciągłego poszukiwania nowych i ulepszenia istniejących form opieki nad dzieckiem i młodzieżą osieroconą. Na tej drodze poszukiwań obserwuje się, iż zbyt mało środków i czasu poświęca się profilaktyce, to znaczy na bezpośrednią pomoc rodzinie, jej utrzymanie, reintegrację i normalizację. Wyraźnie widać brak spójnej, wynikającej z polityki społecznej państwa, koncepcji opieki nad rodziną i dziećmi zagrożonymi, w tym szczególnie sierotami, w zakresie kompetencyjnym, organizacyjnym i pedagogicznym.

Wydaje się, iż w ostatnim piętnastoleciu za często zmieniano podległość resortową opieki nad dzieckiem, szczególnie pozbawionym rodziny biologicznej, co nie sprzyja potrzebnej ciągłości w pracy organizatorskiej i pedagogicznej oraz osiągnięcia względnej stabilizacji.

Obserwuje się trwanie zbyt wiele energii władz terytorialnych na utrzymanie władzy, mniej natomiast na problemy społeczne, w tym pomoc rodzinie i dzieciom zagrożonym lub pozbawionym rodziny własnej. W tym zakresie najbardziej odczuwa się brak pomocy materialnej, a powszechnie jest wiadomo, iż okres transformacji obok zjawisk pozytywnych wywołał wiele następstw powodujących bezrobocie, pauperyzację, bezdomność i marginalizację wielu grup społecznych i środowisk.

Trudno też dostrzec zwiększone zainteresowanie społeczne różnymi formami opieki nad sierotami społecznymi, szczególnie tymi, które mają charakter prorodzinny. Mamy na myśli rodziny adopcyjne, rodziny zastępcze i rodzinne domy

dziecka. Zatem pozostają aktualne nadal instytucjonalne (zakładowe) formy opieki (głównie domy dziecka, ośrodki szkolno-wychowawcze i inne), które zbyt wolno przekształcane są w jednostki organizacyjne mniejsze, pozbawione kosztowości.

W niniejszej książce zatytułowanej: „Opieka nad dzieckiem osieroconym” obok analiz wielu zagadnień z zakresu tematycznego wyrażonego w tytule, opartych na profesjonalnych dziełach odnoszących się do krajów europejskich i w pewnym stopniu krajów innych kontynentów, zasygnalizowano także uzyskane wyniki badań własnych z obszaru województwa kujawsko-pomorskiego, świadomie rezygnując z prezentacji szczegółów, które – o czym jest mowa w zakończeniu tej pracy – nie różnią się w sposób istotny od rezultatów badań przeprowadzonych na innych obszarach w Polsce.

Pomysł opracowania tej książki wynika głównie z chęci pokazania aktualnego problemu sieroctwa społecznego, jego przyczyn, wielkości, skutków i możliwości łagodzenia.

Książka adresowana jest przede wszystkim do studentów studiujących pedagogikę (różnych specjalności) oraz wychowawców i nauczycieli pracujących w różnych placówkach opiekuńczo-wychowawczych i oświatowych. Sądzimy, iż byłoby rzeczą pożyteczną dla pracy w rodzinnych formach opieki nad dziećmi i młodzieżą, gdyby sięgnęli po nią także rodzice zastępczy, będący rodzinami adopcyjnymi, zastępczymi, rodzicami rodzinnych domów dziecka i podobnymi środowiskami opiekuńczymi. Żywimy także nadzieję, że przekazana czytelnikowi pozycja może okazać się przydatna również pracownikom gminnych, powiatowych i wojewódzkich instytucji i organizacji zajmujących się szeroko pojętą pracą socjalną.

Cała praca ma cztery rozdziały, ale można wyraźnie wyodrębnić w niej trzy części. Pierwsza z nich zatytułowana: „Opieka nad dzieckiem osieroconym w literaturze” poświęcona została rodzinie, jej funkcjom i współczesnym zagrożeniom, które często powodują dysfunkcjonalność i patologię. Podkreślono, iż zjawiska te są przyczynami mikrospołecznymi, rodzającymi sieroctwo społeczne, które wymaga w wyniku utracenia opieki rodziny biologicznej zorganizowania opieki zastępczej. W części tej ukazano także rys historyczny opieki nad dzieckiem pokazujący działania do tworzenia warunków dzieciom do zdobywania samodzielności w życiu ludzi dorosłych. Przedstawiono również specyficzne potrzeby sierot społecznych, skutki ich niezaspokajania oraz zasygnalizowano zasięg analizowanego zjawiska.

Część drugą poświęcono kompensacji sieroctwa. Zaprezentowano w niej rodzinne i instytucjonalne formy opieki nad dziećmi osieroconymi. Wśród rodzinnych form wiele uwagi przeznaczono adopcji, rodzinom zastępczym i rodzinnym domom dziecka. Natomiast w analizie form instytucjonalnych skupiono się głównie na domach dziecka, ośrodkach szkolno-wychowawczych i ogniskach wychowawczych, prezentując także te instytucje, które uczestniczą szczególnie

w pierwszym okresie procesu organizowania opieki zastępczej, a mianowicie ośrodkach adopcyjno-opiekuńczych, policyjnych izbach dziecka i pogotowiach opiekuńczych.

W opisie i analizie form rodzinnych i instytucjonalnych zwrócono uwagę na wyższość tych pierwszych oraz konieczność pozyskiwania większej liczby kandydatów do organizowania różnych form opieki prorodzinnej.

W tej części pracy (rozdział III) zaprezentowano także rolę i znaczenie wychowawcy – opiekuna zwracając szczególną uwagę na jego cechy osobowościowe i odpowiednią postawę opiekuńczą, a więc te czynniki, które potrzebne są do skutecznego sprawowania funkcji opiekuna – wychowawcy w różnych formach opieki nad dzieckiem osieroconym.

Ostatnia, trzecia część książki (rozdział IV) zawiera syntetyczne wyniki własnych badań takich problemów jak: przyczyny sieroctwa społecznego i jego rozmiary, sieć placówek sprawujących opiekę nad dziećmi, charakterystykę rodziców sprawujących opiekę zastępczą oraz ich motywacje podjęcia się tej roli. Zasygnalizowano także stopień zaspokajania potrzeb dzieci osieroconych oraz czynniki, które ułatwiają lub utrudniają opiekę i wychowanie rodzicom zastępczym.

Na końcowy efekt tej książki wpłynęły uwagi studentów biorących udział w badaniach, wychowawców placówek opiekuńczo-wychowawczych i nauczycieli podczas wielu spotkań w różnych formach doskonalenia zawodowego, a w szczególności cenne uwagi recenzentów: prof. zw. dr. hab. Ryszarda Pachocińskiego i prof. dr. hab. Ryszarda Parzęckiego.

Podziękowania kieruję także pod adresem dr. Józefa Pełczyńskiego, który doradzał badającym studentom, jak badać („kuchnia” metodologiczna) i mgr Małgorzacie Laskowskiej, która czynnie uczestniczyła w całym procesie badań i przygotowaniu do druku tej pracy.

Zbigniew Węgierski